

A TANÁRKÉPZÉS ÉS A NÉMET PHILOSOPHIAI KAROK.*

A középiskolai tanárság Németországban és nálunk a bölcsészeti karon készül pályájára, úgy mint az orvos a medikain, az ügyvéd, bíró és köztisztviselő a jogi karon és a pap a theologiain. Ebből egész természetesen az következne, hogy a philosophiai kar munkásságában, előadásainak rendjében, gyakorlatainak módjaiban tekintettel legyen a készülő tanár szükségleteire, a mint a többi karok elméleti és gyakorlati munkássága is kellő figyelemre méltatja hallgatóinak jövődő hivatását. A tények azonban e föltevést nem igazolják. Sőt ellenkezőleg, minden ilyenmű követeléssel szemben, majd karuk különös helyzetére hivatkoznak, majd a beléje foglalt tanulmányok sajátos természetére utalnak. A philosophiai kar tanára nem volt és nem lehet pusztán kenyérkereső tudomány közlője; feladatát nem annyira a tanultság megőrzésében szabad látnia, mint továbbfejlesztésében; hallgatóinak vezetésében nem is merőben a tudást nézi, hanem tudós lelket, buvárkodó szellemet akar ébreszteni bennök. Hozzá fűzik rendesen, hogy így legjobban vélik szolgálhatni a közművelődésnek ügyét is.

Világos, hogy ily és hasonló okok** nem elégségesek a nagy különbség és tetemes eltérés magyarázatára, mely a többi karnak és a philosophiaiinak tanrendje közt tényleg fennáll. Amott pontos egymásra vonatkozása a tanulmányoknak az egyes tanfolyamokban. Alapvető disciplinák megelőzik a rajtuk fölépülő tudományokat, elméleti és történeti tájékozás vezet a gyakorlati, érvényes tételek rendszeres áttekintését. Még az eltérő, külön-

* Mutatvány, dr. Kármán Mór sajtó alatt levő iratából: *Tanárképzés és Egyetemi Oktatás*.

** L. újabban Beöthy Iratát 13. lap.

böző szakokban is mindig pontosan tudja a tanár, minő készült-ségű hallgatónak szól előadása; ahhoz szabhatja a maga tárgyának keretét, fejtegetésének színvonalát. A philosophiai karon mindebben rendkívüli fogatkozás észlelhető. Még ugyanabban az egy tárgykörben sincs az előadások közt egymásra vonatkozás. A tanár meg soha sem lehet tisztában hallgatói szükségleteire nézve; vegyest ülnek széke előtt olykor nemesak különböző karbeliek, hanem rendszerint kezdők és haladottabbak együtt. A ki az iskolák padjairól csak most került az egyetemi tanszék elé, egyazon előadáson kénytelen okulni avval, a ki tudós készüléttel már belemélyed doctori értekezésének bonyodalmaiba. A rendet, észszerűséget a kenyérkereső banausiának tudni be, a rendszertelenséget a tiszta tudományosság megbecsülésének hirdetni, bizonyára idejét multa oly korban, midőn az államférfiai munkásság is honoráltatik és a törvényhozás tagjai évdíjat kapnak. De a tudományok nagy fokú haladása, anyaguknak szaporodása, az irányok és elméletek változatossága sem hozható fel okul, midőn a jogtörténeti és társadalmi tanulmánykörök mindinkább helyet nyernek a jogi tanfolyamban, s a medikai tudományok exact módszere folytán napról-napra mindinkább speciálizálódik az orvos tudománya. A tudományos szellem fontosságát pedig csak nem fogja korunk kevesebbre méltatni a büntető birói functióban, mint a középiskolai tanításban, akár Tacitus olvasásáról van szó vagy az experimentalis physika mutatványairól és a másodfokú egyenlet megoldásának módszereiről.

Ilyétén ferde okadatlan helyzeteknek egyáltalán semmiféle téren nincs elvi alapjuk. Történeti körülmények sodorják bele az intézményeket, s rendszerint a viszonyok és követelmények teljes átalakulására vallanak, míg maguk az intézmények még nem alkalmazkodhattak egészen hozzájuk. Valóban, ez adja meg nyitját a philosophiai kar félszeg rendjének is. Még pedig két irányban változott a világ azóta, hogy a philosophiai kar szerveződött a többi karokkal szemben. Módosult maguknak a tudományoknak a természetete: egészen átalakultak a tanulmányok magában a karban, s viszont önállóbbak, függetlenebbek lettek vele szemben a többi karok tanulmányai. Másfelől pedig a közoktatásügy fejlődött külön társadalmi és állami tényezővé, s a régi tudós osztályok: a papi, orvosi, birói mellett, melyek képzésére alakultak a régi egyetem karai, egyenrangú társként követel figyelmet, elismerést és tisztele-

tet a tanári hivatás. Különösen a jelen század folyamában történt e két irányban párhuzamosan a haladás, és tulajdonképp még folyik befejezetlenül. Nem kevésbé hátráltatja pedig éppen az, hogy maga a philosophiai kar vonakodik elismerni és működésében is kifejezésre juttatni az új szellemet.

Lássuk közelebbről a tényeket. Ismeretes dolog, hogy a 18. század végeig Európaszerte — nálunk 1848-ig — a philosophiai kar, előbb «szabad művészetek» kara, — mert csak a 18. században kapja Németországban új nevét — sajátképen közép állást foglalt el az alsóbb iskolák közt, melyek az egyetemre előkészítettek és a felsőbb tudományos karok közt, melyek a tudós szakműveltséget adták. Feladata abban állott, hogy az előkészítést mintegy befejezze, azokkal az alapvető tanulmányokkal foglalkodjék, melyek a szakszerű munkásságot részben lehetővé teszik, részben egyoldalúságától megóvják. És a közművelődés akkori állapotában a kar e szerény keretben nagyon fontos és hálás munkát végzett. Eötvös József báró (Szalay Lászlóról tartott emlékbeszédében) hazai iskoláinknak is ebbeli érdemét találóan jellemzi. «Az iskolai rendszer — úgymond — mely szerint neveltettünk, számos hiányai mellett azon nagy előnnyel bír, hogy az ifjút, mielőtt a jogi, hittani vagy orvosi pályára határozá magát, a bölcsészeti karban ismerteti meg a tudományok különböző ágaival, melyeknek az életben közvetlen hasznát nem vevé, de melyek által látóköre tágult. Igen kevés és hiányos vala az, mit ezen az úton a philosophia, történelem és természettudományokból tanultunk; de maga az, hogy e tudományok küszöbén átlépve, egy futó tekintetet vehettünk gazdag kincseikre, nagy befolyást gyakorolt fejtődésünkre.»*

Azonban az említett tanulmánykörök ily érvényesítése csak addig volt lehetséges, míg azok a maguk keretében tényleg befejezetteknek tekintették magukat, az ókor biztos hagyományának, mely egyúttal a mai életre szükséges felsőbb tanulmányok alapja. Megváltozik alkalmazhatóságuk azonnal, midőn a philosophia új problémák elé állítva, halomra dönti a régi tanokat mind. Nyomában a többi téren is csakhamar rohamos változás jelenkezik. A philologia és történet, tudományos céljait és módszereit fölismerve, az emberi szellem fejlődésének törvényeit kezdi kutatni, s többé

* B. Eötvös József, Emlék- és Ünnepi Beszédei 2. kiad. Budapest, 1886. 222. l.

nem az iskola mestere, hanem az élet irányadója óhajt lenni. A matematikai és természeti tudományok pedig, különösen alkalmazott részeik, valósággal átalakítva a közéletet, teljesen kinőnek a régebbi kapcsolatokból, s már-már új hajlékot keresnek és találnak a philosophiai karon kívül.

Németországban az a tudományos föléledés, mely a költészetnek is klasszikus kifejlésével egyidőben és karöltve, főképen a philosophia és philologia terén tudta kivívni a művelt körök érdeklődését, emelte a philosophiai kart alárendelt helyzetéből a többi karok mellé. A nemzet tudományos nevelésében a többiekkel egyenrangú szerepre vállalkozhatott ő is. Új szellemet visznek be tanárai az egyetembe; és szigorúan tudós, az igazságot még kutató, nem közlő módszerek férfias elmékhez fordul, nem mint elődeik munkája a tudomány csarnokának csak küszöbén elhelyezkedett, tájékozódást kereső lelkekhez. Csakhogy a hagyományos szervezet az ilyenmő törekvéseknek nem igen nyit tért. Még a századunkban, egyenesen ama törekvések hatása alatt keletkezett berlini egyetemnek bölcsészeti kara sem tudja munkakörét másként fogalmazni, mint hogy első feladatául jelöli ki, hogy a tanulóknak megadja azt az általános tudományos műveltséget, mely minden szakszerűnek szükséges alapja és hogy ellássa őket a theologia, iurisprudentia és medicina tanulmányára nélkülözhetetlen általános és segédismeretekkel. Másod sorban áll, hogy a kar sajátos tanulmányait is fejlessze és mestereket neveljen bennök. Az új szellem csupán abban a módszeres utasításban jelenkezik, hogy a kettős feladatát ne kétféle tanítással vegye czélba, hanem ugyanazon előadásaival, hogy — úgymond — külső czélszerűség el ne nyomja a tisztább tudományos érdeket.*

* A berlini philos. kar (1838-iki) statutuma, §. 2. Koch, die preuss. Universitäten Berlin, Mittler, 1839, I. k. 138. l. A bonni statutum (1834.) 1 §. így fejezi ki a kettős feladatot: 1. durch gründliche und zweckmäßige Behandlung derjenigen Theile menschlicher Erkenntniss, welche ächter Gelehrsamkeit überhaupt der theologischen, der juristischen, der medicinischen gleichermaassen zur Grundlage dienen, auf wissenschaftliche Bildung sämmtlicher Studirenden, welcher Fakultät sie auch angehören mögen, hinzuarbeiten; — 2. die wissenschaftliche Ausbildung eines jeden Studirenden, welcher eines zu ihrem Lehrkreise gehörigen Fächer zu seiner Haupt- od. Berufs-Wissenschaft wählt zu vollenden, soweit dieses durch akademischen Unterricht innerhalb ihres Bereiches zu bewerkstelligen ist.

E két különböző és nyilván eltérő hivatásnak, az előkészítés és segédkezés munkájának meg a tudományfejlesztés és tudós-képzés feladatának illetően összebonyolítása abban leli magyarázatát, hogy a közművelődési viszonyok közt a philosophiai kar még nem számíthatott külön hallgatóságra saját tanulmányai számára, hanem kénytelen őket a többi karokból toborzani. Kifejezést nyer e körülmény az orvostanulók kötelezettségében, hogy csak külön philosophiai tentamen alapján jelenkezhetnek az orvosi szakvizsgálatokhoz; ebben a természettudományok megfelelő ágain kívül külön szerepel a logika és psychologia; Bonnban ha nem is vizsgálati, de kötelező tárgy még a klasszikus philologia is.* S ha a tanulmányaik rendezésében a jogi kar és a theologia csupán arraszorítkoznak, hogy dekánjuk által megintetik hallgatóikat, hogy az általános philosophiai és történeti tanulmányokat el ne hanyagolják; a philosophiai tanárok körében koránsem hiányzik a törekvés a hallgatók hiányán akként segíteni, hogy — a mint Boeckh, a hírneves philologus, emlékiratában a miniszteriumnak ajánlja — *vagy kötelezővé tegyék a legfontosabb philologiai és historiai előadásokat vagy minden egyes államvizsgálat elé egy másikat szabjanak ki az általános tudás ez ágaiából.* A philologus tanuló hiányának a berlini egyetemen ez idő tájt érdekes tanúsága egyébként, hogy Bekker 1816-ban Lachmann habilitatiója ellen avval érvel, hogy az egyetemen nincs hiány philologiai tanároknak, de a tanároknak nincsenek hallgatóik.**

A philosophiai karnak e függő, kétséges állapotát mindaddig, míg épen a tanárképzés szüksége reá nem utal, — még inkább mutatják a belső életét rendező szabályzatai. A berlini egyetem alapszabályzata (1816.), minden egyes kart in solidum felelőssé teszi a körebeli oktatás teljességeért, annyiban, hogy mindenki, a ki három egymásra következő évben tanulmányait az egyetemen folytatja, minden karbeli főtanulmányban alkalmat leljen előadá-

* A berlini egyetem orvosi karának statutumai (1838.) 97. §. (Koch id. m. I., 132. l.), — a bonnié (u. o. 264. l.).

** L. Paulsen, Geschichte der gelehrten Unterrichts an den deutschen Schulen und Universitäten. Leipzig, 1885. 585 l. A déli német államokban, a jogász és medikus egyaránt négy évi tanulmány közül az elsőt még soká a klasszikus philologia, meg philosophia és matematikai tanulmányokra kötelező fordítani. U. o. 663. v. Raumer, Gesch. d. Pädagogik, IV. köt. Die deutschen Universitäten, 22. l. st.

sok hallgatására. A magántanárok előadásai azonban nem vehetők számba.* Ez a kötelezettség föl van véve szószerint minden később keletkezett egyetem alaptörvényébe; — a bonniban (1827.) avval a jelentős toldással, hogy czélszerű sorozatban tartandók az előadások, tekintettel a deákság félévi jövés-menésére.** Határozatképen be is iktatja minden kar a maga külön szabályzatába. A bonni törvénynek megfelelően, ott az egyes karok rendelkeznek is (1834.) pontosan előadásaik tekintetében; megállapítják az előkészítő, minden időszakban tartandó előadásokat, s a váltakozó szükséges fő collegiumokat. *Megteszi minden kar, csak a philosophiai nem!* Helyette úgy intézkedik, hogy kötelezettséget vállal egy rövid utasítás kidolgozására, mely az egyetemi tanulmány helyes berendezését szabályozza, nem ugyan kényszerítő szabály gyanánt, hanem jó tanácsképen.*** Megjegyzem, hogy a többi karok

* Statuten der königl. Friedrich Wilhelms Universität zu Berlin. Vom 31. Oktober 1816. II. Abschnitt §. 6. Jede Facultät ist in solidum für die Vollständigkeit des Unterrichts in ihrem Gebiete in so weit verantwortlich, dass jeder der drei volle aufeinander folgende Jahre den Studien auf der Universität obliegt, Gelegenheit haben muss, über alle Hauptdisciplinen derselben Vorlesungen zu hören. Hiebei dürfen jedoch ausser den Vorlesungen der ordentlichen Professoren, selbst auch die der ausserordentlichen und die der Mitglieder der Akademie der Wissenschaften, nicht aber die der Privatdocenten mit in Anschlag gebracht werden. §. 7. Um aber dieser Verantwortlichkeit genügen zu können, hat sie des Recht Unserem Ministerium, wenn sie sich für zu schwach hält, mit Gründen belegte Vorstellungen zu machen, und sich wenn sie nachweisen kann, dass eine jener Hauptdisciplinen in dem für den Kursus bestimmten Zeitraume von keinem der vorhandenen Lehrer habe gelesen werden können, für diesen Gegenstand ausser Verantwortlichkeit zu erklären. (Koch, I. köt. 43. l.)

** In einer zweckmässigen Folge, mit Rücksicht auf den halbjährigen Ab- und Zugang der Studirenden. (Koch, I. 194. l.)

*** Statuten der philos. Fac. der Univers. zu Bonn. §. 16. Um was ausserdem die Universitäts-Statuten in den §§ 19, 20, 21, 28, 36 anordnen, über die Verzeichnung des einzelnen Lehrfächer, über die Vollständigkeit der Vorlesungen, über ihre zweckmässige Folge, über die Leitung der Studirenden in Anhörung derselben, über die Beaufsichtigung des dabei bewiesenen Fleisses, zur Vollziehung zu bringen, hat die philos. Facultät über gehörige Einrichtung des akad. Studiums überhaupt, und namentlich der philos. Wissenschaften, in bindigster Kürze eine Anweisung auszuarbeiten, welche nach erfolgter Genehmigung des Ministers den Studirenden bei der Immatriculation einzuhandigen ist, nicht zu einer mit irgend einem Zwange verbundenen Befolgung, sondern nur als guter Rath für die, wel-

sem a hallgatóságot kötelezik az előadásoknak czélszerű rendjére, hanem magukat a tanárokat az előadásoknak illetően rendes megtartására.

Egyébként a tanszabadság német értelmezése mellett, melyel szépen megfért a politikai rendszabályozás, csupán az ifjuság tanulmányi rendjének megállapítása látszott ellentétesnek, minden karon szükségét érezték az oly tájékoztató utasításoknak, mint a minőre a bonni philos. kar szabályrendeletileg magát kötelezi. Századunk huszas és harminczas éveiben, nem egészen a kormány kezdeményezése nélkül, a porosz új egyetemek mindegyike készített és adott ki egy-egy útmutatást a hallgatók számára ebből az élénk meggyőződésből kiindulva, — mint a legelső ily munkálat (a borszlói orvosi karé) kifejezi, — hogy a biztos sikerű tanuláshoz nem csak tehetség és szorgalom szükséges, hanem czélszerű sorrend is az egyes előadások hallgatásában. Minden ily tanulmányi terv már most, az úgynevezett felsőbb karokban felsorolja a szakbeli tanulmányokat félévenkénti felosztásban, és egyúttal megemlékezik illető helyen a philosophiai karban hallgatandó előadásokról is.* A philosophiai kar számára készült két ily tanrend (Halle, 1831. Bonn, 1837.) viszont nagy gonddal részletezi, hogy mit nyujt és minő sorban a többi karok hallgatóinak; de ép azoknak, a kik a körébe tartozó tanulmányok egyikét választják hivatásszerűen, csak általános tájékoztatást ad a tanulmányok természetéről, összefüggéseikről és kapcsolataikról, míg a czélszerű rendre nézve őket minden útmutatás nélkül hagyja. A karoknak viszonyát a közoktatás feladataihoz pedig föltűnően jellemzi, a hallei egyetem két utasítása. A theologiai kar számára készült tanrend (1832.) szükségét látja szivére kötni hallgatóinak, ne téveszszék szemök elől, hogy mielőtt papi állásba jutnak, évek során át tanároknak vagy

che Anleitung bedürfen und des persönlichen Beistandes eines Kundigen ermangeln. — Diese Anleitung hat nicht allein die nach §. 1 der Facultät unmittlbar angehörigen Studirenden zu berücksichtigen; sondern alle ohne Ausnahme, sofern sie zu ihrer allgemeinen wissenschaftlichen Ausbildung sich der philosophischen Studien befeissigen müssen. Von Zeit zu Zeit ist sie der Durchsicht zu unterwerfen, um etwaigen Mängeln abzuhefen oder Lücken auszufüllen, oder nöthige Veränderungen vorzunehmen (Koch, I, 282.).

* A berlini medikai kar tanrendje (1824.) p. nem feledkezik még az négy első félév rendjében sem a görög és latin előadásokról, sem a matematikáról, hat féléven át pedig mindig ajánl philosophiai előadásokat, avval a megszorítással ugyan, hogy szükség szerint hallgatandók.

háztanítóknak kell lenniök, s útmutatást nyujt e végből tanulmányaik berendezésére, s még a fontos didaktikai és pædagogiai tanulmányokról sem feledkezik meg. A philosophiai karé (1831.) ellenben csak mintegy restelkedve szól róla, hogy a matematikusok és természettudósok, valamint a philologusok talán tanárokká is készülnek, s felvilágosításul, tanrend helyett, általánosságban a vizsgálati bizottságok követeléseire utalja őket.

Mind e megjegyzéseim csak a tényállást tüntetik fel. Koránsem akarom velök a német philosophiai karok akkori tudományos jelentőségét kétségbe vonni. Tanulmányaiknak egyetemes fontosságáról táplált hitök mindenesetre mély meggyőződésből eredt,* s erős rugója volt lelkes, nagymérvű tevékenységöknek. De az az egy kitetszik a tényekből, — akár a személyek, akár az idők hibája volt, — hogy midőn ezen meggyőződések alapján tanulmányaikat, mint a közműveltség nélkülözhetetlen elemeit, az orvosokra, jogászokra és papokra ráerőszakolni törekednek, eltévesztik a legközelebbi teendőjüket, hogy alkalmas közvetítőket neveljenek tanulmányaiknak, tanárokat, a kik a fejlődő nemzedéket fölnevelnék igaz megbecsülésére azon műveltségnek. A philosophiai kar tudományos színvonala magasra emelkedett a régihez képest, itt-ott talán meg is haladta a többi karokét; de tényleg önálló hivatását nem ismerte fel; szolgált a más telkének munkálásában, míg a magáét rendezetlenül, majdnem művelés nélkül hagyja burjánozni. Egész világosságában tükröződik vissza ez a félszeg állapot, az önérzetnek és a függőségnek különös vegyülete, még a természet-tudományok egyik akkori képviselőjének nyilatkozatában is, midőn a philosophiai kar érdekében a fakultások viszonyát ekként jellemzi (1843.): «a theologiai, jogi és orvosi kar, a philosophiaitól különválva, pusztá kenyerkereseti idomító iskolákká süllyednek, míg az izolált philosophiai, ha tekintetbe nem veheti az élet komoly követeléseit és a jövő hivatást, cél és alap nélkül marad. Mennél szorosabb és bensőbb a philosophiai kar kapcsolata a

* A bonni philosophiai kar tanrendje a philologiai tanulmányokat ekként ajánlja: «und doch beruhen auf einer blühenden Philologie nicht bloss die wissenschaftliche und mittelbar die ächte allgemeine Bildung, sondern auch die *Erhaltung des gesammten gesellschaftlichen Zustandes, im Vaterlande und in andern Ländern Europa's*, als auf einer ihrer *Hauptgrundlagen*.»

többivel, annál elevebb és tudományosabb lesz az egyetem szelleme.»*

Bizonyára szegény tudományok azok, melyek csak mástól kölcsönözhetik a szellemet, de tán még sajnálatraméltóbb az, mely csak kerülő úton érintkezhetik az étellel!

Pedig ez időtájt az élet szüksége, a közoktatásügy érdeke már elég hangosan kopogtatott az egyetem kapuján, csak hogy a philosophiai kar soha sem méltatta megfelelőkép kívánságait. A műveltség-történet egyik legérdekesebb részlete annak a processusnak a megfigyelése, miként bontakozik ki századunk folytán az iskola az egyház gyámsága alól, miként válik az oktatás és nevelés ügye külön jelentős feladattá és nyer jelentőségéhez képest önálló társadalmi szervezetet. Nemcsak a műveltségnek, mint az egyéni boldogulás föltételének, vagy a lelki nemesség alapjának nyilvánul benne az elismerése, hanem az a meggyőződés volt döntő alakulásában, hogy a közművelődés a nemzeti közösségnek is a legbiztosabb eszköze és támasza, s egyúttal, ha sajátos szellemenben gyökeredzik, a nemzeti életnek legbecsesebb terméke.

A német népet századunk elején, irodalmának klasszikus virágzásában, philosophiai és tudományos törekvéseinek föllendülésében, érte mély politikai megalázása, roskadozó államiségának rombadőlése. Lelkes philosophusai ekkor az idegen hódító dolyfével szemben a nemzeti nevelés szervezésében látták az erkölcsi újjáéledés leghatékonyabb eszközét. A porosz állam derék vezetői tényleg, midőn az ország a területének megcsonkításával fizette meg seregének vereségét, érezték, hogy szellemi erővel kell pótolniok az anyagnak vesztét.** És ez időben vetette meg az állami közoktatásnak biztos alapjait ép az az államférfiú, ki egykor ifjonti idealis felfogásában az egyéniség szabad kifejlését féltette az

* Raumer, Gesch. d. Päd. IV, 231. Die theologische, juristische und medicinische Facultät, getrennt von der philosophischen, werden zu blossen Dressurschulen für künftigen Broderwerb herabsinken, während die isolirte philosophische, wenn ihr der Hinblick auf die ernsten Forderungen des einstigen Berufs mangelt, ohne Halt und Ziel ist. Je enger und inniger dagegen die Verbindung der philosophischen Facultät mit den andern ist, um so lebendiger und wissenschaftlicher wird der Geist der Universität sein.

** E szavakkal fogadta el a porosz király a berlini egyetem felállításának tervét.

államilag szervezett és vezetett neveléstől.* A porosz oktatásügy vezetésében fordulópontot jelöl az általa initiált intézkedés (1810.), mely az általános kötelező tanárvizsgálatot szabályozta.** Ha volt ugyan előbb is már itt-ott valami tanárvizsgálat-féle, az semmikép sem volt a tanári állás elnyerésében döntő. Nemcsak, hogy mindaddig, míg a tanárok többnyire theologusok voltak, az iskolák fenntartói megelégedtek a papi pályára szerzett készütség igazolásával, hanem igen gyakran minden vizsgálati bizonyítástól is eltekintettek. Az új intézkedés megalapítóját minő meggyőződés vezette, kitűnik az okadatolásból, melylyel javaslatba hozta. «Tiszteletére válik — úgymond — az oktatásügynek az államban, ha mindenki, a ki vele foglalkozik, köteles előbb arravalóságáról tanúságot tenni. Idővel azok közt, a kik e hivatást választják és az állami jogositás útján mintegy zárt kört alkotnak, oly közszellem fejlődik, mely anélkül, hogy czéhszerű lenne, mégis biztos és állandó irányt követ a közös cél felé. Pædagogiai iskola keletkezik és pædagogiai testület, s hogyha fontos, útját állani, nehogy kényszer létesítsen egységet az emberek közt, nem kevésbé fontos, közösség által, — mely a hozzá nem tartozók kizárása nélkül nem képzelhető — oly erőt és lelkesedést kelteni, mely az egyes, elszórt tevékenységben mindig hiányzik, mely a rosszakat távol tartja, a közepszerűeket vezet és emeli, s még a legjobb haladásának is szárnyat ad. Ez az utolsó és legfontosabb cél azonban csak úgy érhető el, ha oda jutunk, hogy e vizsgálatokat némi örömmel ragadják meg és alkalomnak tekintik tehetségeik gyakorlására és igazolására.»***

A királyi edictum kelte jelöli a porosz tanári karnak — s minthogy a többi állam csak később követi a példát — általában a német középiskolai tanárságnak születése napját. A philosophiai karnak módjában állott volna tanulmányának rendjével segíteni

* Humboldt Vilmos. Epen úgy mint hazánkban is az idők folyása közoktatásügyi első miniszterünké Eötvös József bárót tette, ki államböl-
cseleti felfogásában Humboldttal tart.

** Edict vom 12. Juli 1810. Wir Friedrich Wilhelm etc. thun kund, dass wir, um den Eindringen untüchtiger Subjecte in das Erziehungs- und Unterrichtswesen des Staats vorzubeugen, beschlossen haben, eine ähnliche allg. Prüfung für diejenigen, welche sich demselben widmen wollen, einzuführen, wie für die Kandidaten des Predigtamts stattfindet.

*** Wiese, Das höhere Schulwesen in Preussen. I. köt. 546. l.

és irányt adni ez új, fontos társadalmi tiszttség fejlődésének. Az edictum rendelkezései mintegy számítani látszottak is a kar támogatására, a mennyiben fölmentik a vizsgálat alól mindazokat, a kik valamely belföldi egyetemen rendes vizsgálat alapján a doctor vagy magister czímet elnyerik. Azonban, láttuk, e kar nem a közvetlen teendőiben kereste az egyetemes tudományos szellem biztosítékait, s így midőn a többi karok hallgatóiban törekedett ápolni az általános műveltséget, rend szerint elhanyagolta azt a magáéinál.

Érdekes megfigyelni a tanárvizsgálati szabályzatnak időnkénti módosulásaiiban, miként tűnik el a philosophiai karnak, mint olyannak, méltatása, mint fogy a bizalom tudományos tekintetben is tanúsága iránt. Azóta, nem tekintve időközi kisebb változtatásokat, még három ízben módosult a tanárvizsgálati szabályzat. Az elsőnek határozatai szerint a philosophiai doctoratus fölmentette birtokosát az írásbeli és szóbeli vizsgálat minden követelménye alól, csupán tanító ügyességéről kellett bizonyítékot adni egy próba-leccke tartással. Azonfelül minden vizsgálat alól, még a leczketartás alól is felszabadította a szabályzat a némikép pædagogiai czélú seminariumok (Seminarien für gelehrte Schulen) tagjait, azon vizsgálat alapján, melyet a belépőkkel a seminarium igazgatója tart.*

Már a második vizsgálati szabályzat (1831. ápr. 20.) szűkebben méri az elismerést. A doctort pusztán az írásbeli alól menti fel, nyomtatott dissertatiója alapján; de szóbelire minden kivétel nélkül kötelezi. Sőt a szabályzat mintegy kerülő úton világos intőt ad a karoknak, midőn meghagyja szigorúan a vizsgáló bizottságoknak, hogy azonnal tegyenek esetről-esetre jelentést a ministeriumnak, valahányszor egy ily doctor a követelményeknek meg nem felelne.** A pædag. seminariumok tagjait is viszont egyedül csak az úgynevezett próbaévtől mentik fel, még pedig csak abban az

* Az edictum 8. §. Rönne, Das Unterrichtswesen des preuss. Staates, II. köt. 24. l.

** Sollte wider Erwarten ein Kandidat, der von einer inländischen Facultät: zum Doktor der Philosophie promovirt worden, sich in der Probelektion oder in der mündlichen Prüfung so unwissend und so wenig gebildet zeigen, dass ihn die k. wiss. Prüfungs-Kommission . . . vorläufig zurückweisen müsste, so ist ein solcher Fall jedesmal dem Minister unverzüglich von dem Direktor der k. w. Prüf.-Kommission unter Einreichung des Protokolls anzuzeigen. Rönne, II, 49.

esetben, ha már a seminariumba lépés előtt megszerezték a tanárképesítést. Mineműek lehettek a hiányok, melyek a kormányt ily megszorító intézkedésekre készítették, több ez időben kelt rendelet elég nyíltan elárulja. Még ugyanabban az évben (1831. nov. 30.) megjegyzi az egyik rendelkezés, hogy «sürgős szükség véget vetni a tudatlanságnak és műveletlenségnek, melyet sok készülő philologus a német nyelv és irodalom ismerete körül tanusít» s nem szabad többé «tért engedni a balhitnek, mintha a felsőbb osztálybeli, jövődő philologus-tanárok ez ismeret és a vele szorosán kapcsolt *általános tudományos műveltség nélkül* ellehetnének.»* Egy későbbi rendelet (1838. febr. 4.) az évek során tett abból a tapasztalatból indul ki, hogy aggodalmasan fogy az oly jelöltek száma, a kik munkásságuknak és személyiségüknek méltányos és elfogulatlan mérlegelése szerint megfelelő vagy jeles tanároknak ígérkeznek, hogy tehetség, tudományos ismeret és általános műveltség tekintetében a középszerűség a jelöltek közt miennél inkább túlnyomó lesz. Többek közt tehát akként intézkedik, hogy «a gymn. igazgatók vagy arra való tanárok a tanulóknak az utolsó félévben; rendkívüli órákban, útmutatást adjanak egyetemi tanulmányaik czélszerű berendezésére, mert az eddigi tapasztalatok szerint azok, a kik tanári pályára készülnek, ritkán rendezik tanulmányaikat az egyetemen tervszerűen és azért sok esetben eltévesztik is a kitűzött célt.» — Egy harmadik rendelet, mely terjedelmesebb, az egész iskolai életet illető utasításokat ad (1837. okt. 24.), egyik pontjá-

* Minő szellem uralkodott e tekintetben ez idő tájt a német egyetemen, melynek a papok, orvosok és jogászok általános műveltsége annyira szívének fektűt, élénken megvilágítja a következő eset. A miniszterium bővebb magyarázatot követelt egyik boroszlói egyetemi tanártól, hogy azért maradt el az 1839/40. év téli felében két előadása, mert a felhozott ok «a hallgatók csekély száma miatt» nem tartható igazolónak. A tanár jőnevű költő és író, és jeles tudós is volt: Hoffmann von Fallersleben. Megadta a választ. Az ügy fontossága azonban rábirta, hogy két évvel később nyilvánosan is szóba hozza a dolgot (Deutsche Jahrbücher, 1842. Nr. 186). «Korlátolt egyetemi tevékenységemnek — úgymond — oka csupán a német nyelv és irodalom iránti teljes részvétlensége a diákságnak. Közöttük bizonyos szükséges collegiumokban való hit alakult, melyeket mindenkinek hallgatni kell; ezekhez a collegiumokhoz a német nyelv és irodalomtörténet nem tartozik. E hitök mintegy szent hagyománynyá lett, ellene nincs a tanárnak hatalma... A philologus csak göröggel és latinnal foglalkozik, a theologus és jurista elég szűken tudománya határához ragaszkodik, s a medikus épenséggel nem törődik vele, hogy általános műveltségre tegyen szert.»

ban így szól: «Számos szakértő oda nyilatkozik, hogy a félszeg módszer, melylyel nem ritkán tanítják a tantárgyakat, gymnasiumaink sebhelye. Őszinte tisztelettel a jelen tanári kar iránt elismerik ugyan, hogy a tanári állásokat a gymnasiumainkon nagyobbára oly férfiak látják el, a kik kiválnak komoly, tudós műveltség, élénk tudományos törekvés, igaz vallásosság, erkölcsiség és feddhetlen magaviselet, nemes, komoly tartás, szorgalom, lelkiismeret és hivatásukbeli hűség által. Azonban egyúttal vád emelkedik egy-némelyikök ellen, hogy míg az elemi iskolaügy az utolsó évtizedekben didaktika és methodika tekintetében tetemesen javult és oly tanító kar képződött, mely mesternek mutatkozik; pædagogiai ügyességénél értelménél fogva abban, hogy nagy tömegeket élénken foglalkoztatni tud, számos gymnasiumi tanár és különösen az ifjabbak a pædagogia tanulmányát nem méltatják eléggé, a tanítás nehéz művészetét elhanyagolják, az örvendetes haladást, melyet az elemi iskola e tekintetben tett, vagy nem is ismerik vagy pedig nem hasznosítják, és nem törődnek kellő módon hivatásuknak éppen legfontosabb részével, hogy a rájuk bízott tantárgyakban és osztályokban helyes módszert alkalmazzanak stb.»*

Tehát rendezetlen tanulmány az egyetemen, hiány általános műveltség tekintetében és methodikai járatlanság — mind oly baj, melynek orvoslása csupán a philosophiai karnak a közművelődés iránti csekély érdeklődésén mult. És bizony ez érdeklődés később sem gyarapodik kellőképen, bár magának a középiskolai oktatásnak kérdései lassanként a szakférfiak és hivatalok körén túl a nemzeti közérdeklődés tárgyai lettek. A tanárvizsgálati szabályzat harmadik fogalmazásának (1866. dec. 12.) alkotója, egyes határozatait okadatulva, az egyetem viszonyát a tanárképzéshez következőkép jellemzi: Minden hálája mellett, melylyel a közoktatás a tanárok tudományos képzéseért az egyetemeknek tartozik, súlyosan érzi azon változások következményeit, melyek magukat az egyetemi tanulmányokat érték. Az e téren mindinkább jelenkező munkamegosztásra utalok, mely a szaktanulmányba és gyakran csak egyes részletébe való elszigeteléshez vezet, s az erős egyoldaluságnak minden előnye mellett, mégis a jövőendő tanárnak könnyen szeme elől téveszti pædagogiai hivatására készülését. Az egyetemi tanrendek mutatják, hogy általában azon régi írók, melyeket szokás

* Rönne, II. 152. l.

szerint az iskolában olvasnak, most koránsem részesülnek oly figyelemben, mint egykoron; s a kritikai irány tulságában az írók tárgyalásánál a magyarázatnak az a módszere, mely az iskola szükségletét figyelembe veszi, többnyire a seminariumokra marad, pedig ezeket mindig csak korlátolt számban használhatják a jelöltek . . . Sok más előadást is, pl. római történetről, pædagiáról és történetéről gyakran nélkülöznek azok, kik az egyetemen tanárokká nevelkedtek. A vizsgálati szabályzat a tudományos specialitásnak nem tulajdoníthatott kizárólagos érvényt, inkább egyúttal a pædagiiai szempontot kellett fenntartania . . . Sok hiányzik, hogy az intézkedések okát és kapcsolatát helyesen méltassák. A matematikai disciplinák részén károsodásnak veszik, ha a matematika jövő tanáraitól egyszersmind természettudományi ismereteket követelnek; ép úgy megfordítva, ha a leíró természettudományok tanárától megkívánjuk, hogy a középosztályok matematikai tanítását is elláthassa. Némely egyetemen az ó klasszikus nyelvek és irodalmak tanárai féltik szakukat a német philológiától, a nélkül, hogy a germanisták meg volnának elégedve a rendkívül fokozódott részvétellel, mely az új szabályzat következtében a német tanulmányok felé fordult . . . »*

Immár tehát még szaktanulmány tekintetében is mind inkább mellőzi a philosophiai kar a közművelődés követeléseit; a tudományos önérzet végre csakis a maga egyéni felfogásának ismeri jelentőségét, s már nem is a tudománynak, hanem a maga személyes irányának nevel adeptusokat. Magától érthetőleg a philos. doctoratusnak tehát e vizsgálati szabályzatban már igen alárendelt az értéke, a vizsgáló bizottság a dissertatio alapján már csak *felmentheti* a doctort az írásbeli alól, még pedig csupán abban a szakban, melyről oklevele szól, de nem köteles őt felmenteni, a többi szakból pedig, melyre képesítést kíván, csak úgy készít dolgozatot, mint a többi jelölt, és a pædagiiai és philosophiai dolgozat készítése alól senki sem menthető fel.

Azonban a szabályzat ismét újabb megállapításánál (1887. febr. 2.) a közoktatásügyi kormány még határozottabb intézkedésre szorult. Ugyanaz nap, midőn a vizsgálat új módzatait elrendeli, bizalmas körrendeletet küldött a philosophiai karokhoz is, hogy őket a tanárok szakszerű tudományos képzésében mutatkozó hiá-

* Wiese, Das höhere Schulwesen II, 6—7. lap.

nyokra figyelmeztesse és orvoslásukat sürgesse. Főképen három tekintetből emel kifogást. Legelőbb is, hogy a három és négy éves tanfolyam alatt nem tartatnak meg a szükséges rendszeres előadások, melyeket a jelöltnek hallgatnia kell, hogy a maga saját szakmájában tájékozódhassék, akár ókori nyelvek, akár matematika és természettudományok vagy modern nyelv a tárgya. Másodszorban hiányoznak oly összefoglaló előadások, minőkre a jövőendő tanárnak műveltsége érdekében szüksége van, hogy a tanulmánya egész körét áttekinthesse és összefüggését a többi tanulmányokkal szem elől ne téveszsze. Bajnak tekinti végre a rendelet, hogy a seminariumi gyakorlat nagyon is aprólékos specialitásokba téved, hogy a tulajdonképeni iskolai írakkal nem is foglalkoznak, hanem többnyire nagyon is félreeső írók műveivel, melyek talán csak pusztá töredékben maradtak fenn.

Nem sokára ezután, a közvélemény nyomása alatt, a középiskolai oktatás bonyodalmainak növekedtével, tartotta meg az ifjú német császár (1890. decz. 4—17.) nagy iskola-értekezletét. Tudvalevőleg a porosz egyetemek elsőrangú szakferfiái mind részt vettek benne; mellettök középiskolai tekintélyes igazgatók és tanárok, nemkülönben az oktatásügy iránt érdeklődő államférfiak és egyházfők. A tanárképzés kérdése és az egyetem ebbeli kötelezettsége nem maradhatott benne szó nélkül, s valóban igen érdekes, tanulmányos vita vonatkozott reá. A közoktatásügyi kormány képviselője az egyetemi oktatás bajait, főleg a czélszerű tanrend hiányát élénken ecsetelve, rá utalt, hogy valóban megfontolandó a tánügy terén is az oly intézkedés, minőt az igazságügyi miniszter az új referendarius vizsgálati rend kibocsájtásával megtett, hogy ugyanis a vizsgáló bizottság elnöke fölhatalmazzassék a vizsgálandó tanulmánya menetének átvizsgálására, s az olyat, a ki czélszerűtlen, zavaros módon készült, visszautasíthasson. Pedig az ily intézkedés az egyetem bűnét, ha az állapotok nem változnának, a többnyire ártatlan jelöltön torolná meg. Az értekezlet egyébként érthetőleg kiméletes tartózkodással nyilatkozott az egyetemről, melynek érdemeit a német tudományosság és vele az oktatás színvonalának is emelése körül ki ne fogná igazság szerint elismerni? Azonban megengedve, hogy a tanárképzés tudományos részére alapjában nem kívánatos a változtatás, hogy az egyetem és képzőintézetei e célra elégségesek, mégis két fontos kivánságot iktatott az értekezlet határozatai közé: *Ajánlatos először hodegetikus tantervekben megadni a hall-*

gatóságnak a szükséges utmutatást; elvárható másod sorban, hogy az egyetem a tanulmányok tervszerinti berendezését lehetővé teszi és különösen gondoskodik általános összefoglaló előadásokról bizonyos tudománykörökben.

A század vége felé jár. Meglehet, hogy mielőtt végét érné, a philosophiai kar német földön is megtanulja a közművelődés nagy feladatát a nemzeti lét munkájában lelkesebben méltatni — a mire az angol egyetemeknek a tanulmányok kiterjesztésére irányult törekvése szép példát mutat* — s végre elvállalja a kötelezettséget, melyre a század elejétől fogva a tanügy fejlődésének érdeke utalja. Jelenleg még kevés történt ama szerény kivánságok teljesítése körül is, melyeket a császári értekezlet hangoztatott. Útját állja a javulásnak a tudományos munkássághoz könnyen fűződő illusio, hogy mivel általánosságban egyetemes értékű igazságok kutatásával foglalkodik, a világegyetem is körülötte forgolódik; hogy a tudós avval, hogy létezik, már lefizeti adóját nemzete és az emberiség iránt.

Annaira ugyan eljutottunk, hogy abban a jelentésben, mely a német kormány megbízásából a chicagói világkiállítás számára készült**, az általános bevezető tanulmány már befejezett tényként fogalmazza, hogy a philosophiai kar most maga is szakképző intézetté lett, egy külön hivatásnak, a felsőbb iskolák tanári karának iskolájává. De különben édes keveset enged ez a bevezető a tudós önhittség régibb fokából, midőn a tudományos kutatás feladatát és érdemét most is csupán az ő kara számára foglalja le. «A többi karokon — úgymond — természetsszerűen nagyobb szerep jut a hagyománynak és a tudás begyakorlásának, mert szükségesek a hivatásszerű foglalkodásnak; orvos, bíró, lelkész nem tudós első sorban és nem is akar az lenni. A gyakorlati hivatás és gyámolítása itt már az egyetemen is érezhetőbb. A philosophiai kar ellenben a tulajdonképeni tudós kar.» (U. o. 39. l.) —

* Man spürt das Nahen eines neuen Geistes. Dagegen verschliessen sich die deutschen Hochschulen noch fast gänzlich der in England um sich greifenden «Universitäts-Ausdehnungs-Bewegung.» Ziegler. Geschichte der Pädagogik, 1895. 356 l.

** Die deutschen Universitäten. Für die Universitätsausstellung in Chicago 1893 unter Mitwirkung zahlreicher Universitätslehrer herausgegeben von W. Lezis. Berlin, 1893. Wesen und geschichtl. Entwicklung der deutschen Universitäten von F. Paulson. 3—114 l.

«Munkássága végképen tudósok nevelésére irányul. A philologus, historikus, mathematicus, physikus nem jár el másként, mint ha előadásában és gyakorlatainál csupa jövődöbeli tudósok, csupa kezdő egyetemi tanárok volnának jelen; mintegy szándékosan figyelmen kívül hagyja a tényt, hogy valósággal hallgatóinak nagy többsége gyakorlati hivatásra, tanító pályára készül.» Ez állapot bajait nem tagadja. Különösen kiemeli a visszásságot, «hogy sok tanár, a ki az egyetemen szívesen és egészen tudós tanulmányainak élt, csakhamar kiábrándul, ha iskolába lép, és úgy érzi magát, mintha nem jutott volna számára való helyre: hiszen a gymnasium első osztálya nem is igen nyit tért a tudományosság kifejtésére, sőt még a legfelsőbb osztály se igen sokat. Az is hiány, úgy mond, hogy némelyiknek, a kit tulajdonképeni pædagogiai képzés nélkül, egyszerre osztály elé állítanak, még hosszú időre van szüksége, hogy eligazodjék és magához illő módszert alkosson magának.» Azonban vigasztalódik. «Nem szabad felejteni másrészt, hogy a régi felfogás, mely a gymnasiumi tanárban tudóst lát, jelentékeny nyereséggel járt; rajta alapul a nagy megbecsülés, melyben a gymn. tanári állás Németországban részesül, más szomszéd országokhoz képest; s ez áll a jövődöre nézve is: a hivatalos hierarchiában a gymn. tanár nem fog soha sem elül állani, tudományos értékével kell tehát helyét kiérdemelni.» (U. o. 41. l.) — Soha a tudós dölyfös cynismusa leplezetlenebbül nem nyilatkozott. Elismerem, hogy nem képezlek ki hivatásodra kellő képen. Sőt veszedelembé hozlak, hogy feladatodat, a gyerektanítást meg se tudjad becsülni; a társadalom se fogja állásodat soha érdem szerint méltányolni; mindig utána tesz orvosnak, bírónak, papnak, a kiket az egyetem hivatásukhoz készületen bocsájt világgá: hanem vigasztalódjál, téged a magam képére alkotlak, s az én fényemben sütkérezhetel!

KÁRMÁN MÓR.